

Petya Vasileva – Grueva
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
[p.grueva@abv.bg]

Renegotiation of Inheritance between Generations – Traditions and Holidays in the Village of Ribnovo, Garmen Municipality

Abstract: *In recent years, the village of Ribnovo, municipality Garmen, has been permanently in the media and research spotlight because of the interest in its preserved traditions, which are presented as a cultural treasure and an integral part of the identity politics of the Muslim community. Their public presentation, among other positives, supports the optimization of social relations between people and social cohesion between generations, which is important for the modern sustainable development of the community. At the same time, changes are also observed. Young people carry out social, educational and labor mobility outside the village of Ribnovo and expand their cultural ideas, which leads to reinterpretations of accepted traditions and values. These reinterpretations are related to the adaptation of wedding customs to the modern vision of the young for relevance, aesthetics and fun. The shedding of certain elements and the introduction of new rituals is necessary to meet the periodic material and spiritual challenges faced by the community. Adapted in this way, the tradition of colorful weddings and „pisani gelini“ helps to harmonize relations, overcome generational differences and renegotiate the inheritance between generations, which allows Ribnovo to save itself from the negative modern trends of depopulation, demographic stagnation and one-way labor migration, characteristic of all settlements remote from large regional centers.*

Keywords: Pomaks; Bulgarian Muslims; cultural heritage; cultural agency; traditional weddings and holidays.

Петя Василева – Груева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Предоговаряне на наследството между поколенията – традиции и празници в с. Рибново, общ. Гърмен

От началото на новото хилядолетие се направи изключително много за налагането на нематериалното културно наследство

тво като важен елемент в развитието както на малките локални общности, така и на модерните национални общества. В международен и национален план основите идеи, заложили и популяризирани в приетата *Концепция на ЮНЕСКО* от 2003 г., акцентирани върху неговото опазване и съхранение, еволюираха до успешното създаване на действащи политики за социализация и интерпретация в един постмодерен и постоянно променящ се контекст. Основната цел е да се отговори както на глобалните предизвикателства и локални специфики, така и на актуалните потребности и начин на живот на съвременните хора.

Благодарение на полученото внимание се промени не само начинът на ценностно осмисляне на културни практики, свързани с миналото, но и целият процес около изграждането на понятието наследство. В България през последните години се появяват все повече изследвания, които се опитват да представят различните видове наследства (нематериално, материално, книжовно-документално, архивно и пр.) и терминологично, теоретично и нормативно да ги въведат в обращение не само за специализираната, но и за широката публика (Кабаков, 2020; Колева-Звънчарова, 2021). Количествено натрупване се наблюдава и сред изследванията, занимаващи се с интерпретиране ролята на наследството в политиките за изграждане на идентичност, било то локална или национална, както и включването му в стратегиите за признание и добавяне на културна стойност и многообразие (Велев, 2013; Бокова, 2022; Сантова, 2014). Възходяща е и тенденцията да се обръща внимание и на тези наследства, които особено през социалистическия период, са съзнателно маргинализирани или се възприемат за непредставителни или непълноценни, защото принадлежат на различни малцинствени общности (Назърска, 2014; Myuhtar-May, 2014). Така постепенно се очертават не само различните репрезентации на наследството в съвременността, но и се популяризират и инструментализират дейности и процеси за неговото децентрализиране, остойностяване и възпроизводство, оттам и генериране на повече публичност и практики за неговата адекватна социализация (Дебрюне, 2019).

Активната роля на специализирани институции, неправителствени организации, различни социални актьори, заинтересувани страни и културни предприемачи допринасят наследството да се разглежда не като завещание, а като динамична категория, която не само позволява и насърчава човешката креативност и стремеж

към устойчивост, но и подсилва общностната кохезия и социална интеграция между различните групи и индивиди (Сантова, 2014, с. 11–15; Ганева-Райчева, Бокова, Ненов, 2021). И не само. През последното десетилетие ресурсите на културно-историческото наследство все по-ефективно се използват за развитието на различни сфери в икономиката, културния туризъм, предприемачеството и екологията, с цел налагането на иновативни пазарни ниши и в помощ на местните индустрии за оформяне на културния пейзаж на различните региони (Страхилов, 2022; Бокова, 2022) или за възстановяване на различни традиционни продукти (занаятчийски или хранителни) и културни практики (обичаи, празници и пр.). Наследството може да се развие не само в икономически, но и в социален план, защото има потенциала да оптимизира качеството и характера на изградените социални връзки и следователно подпомага генерирането на социален капитал. Това, от своя страна, позволява много повече хора (както индивиди, така и цели общности) да търсят възможности да се самоорганизират, припознаят и живеят като носители на уникални културни образци или пък да го преработят по свои собствен вкус или специфики, чрез което да се търси преодоляване на травматично минало, памет или натрупани негативни стереотипи¹. Трансформацията му в съвременен културен продукт предполага достигането до по-широка аудитория, защото това е най-сигурната гаранция за неговото съхранение, опазване и разпространение. Все повече изследователи акцентират и върху връзките и влиянието на наследството както в „традиционни“ сфери като образованието и популярната култура, така и в бързо налагащите се дигитализация, дигитален маркетинг, социални медии и пр. Така наследството не само изпълнява своята съвременна роля и достига до различни публики, но и обезпечава своето бъдеще, като се доближава до културата и потребностите на подрастващите поколения.

В България кампаниите на ЮНЕСКО за вписване в различни представителни и национални листи на избрани културни практики и образци на традиционната народна култура набират все по-

¹ Доклад: Възможности за подобряване на взаимодействието между администрациите, подкрепящи и регулиращи бизнеса с НПО, СИП и местните предприемачи в социализацията на културното наследство и културния туризъм https://civildialogue.eu/images/civil_dialogue/Doklad-1.pdf

голяма популярност.² По този начин се стимулира желанието най-вече на локалните общности да се мобилизират и да положат усилия за съживяване и популяризиране на наследството си сред голяма аудитория, като същевременно се търси нарастващо признание в национален и международен контекст. Поддържането на характерни, „автентични“ или разпознаваеми празници, фестивали, обичаи и ритуали, както и положените усилия за тяхното възпроизвеждане, са сигурен индикатор за жизнеността на общностите и тази активност не е само стремеж да се впишат в културната карта на страната, но обслужва много по-значими цели, свързани с вътрешни процеси на синхронизация, взаимодействия, социална репродукция и поддържани отношения вътре в самите общности. Подобен е примерът със село Рибново, община Гърмен, известно в цяла България със своите зимни шарени сватби и „писани гелини“. То е едно от малкото населени места, които могат да се похвалят с траен положителен естествен (немиграционен) прираст на населението, въпреки географската му изолираност, не добре развитата му инфраструктура и отдалеченост от голям градски център. Селото е изцяло българомюсюлманско, а според последното преброяване е и най-голямото в общината.³ В Рибново има гимназия до 12-и клас, която е и със статут на средищно училище. Наличието на образователна институция е свързано с демографската стабилност на общността и задържането на младите семейства и подрастващи в селото, въпреки че основният поминък на неговите жители е трудовата мобилност из страната и чужбина. Предимно мъжете, но и цели семейства, сезонно извършват различни трудови дейности предимно в строителството и селското стопанство. Независимо от този масово разпространен икономически модел, в селото почти няма случаи на постоянна емиграция, а средствата, изкарани в чужбина, се влагат предимно в строеж и обзавеждане на къщи, както и организиране на семейни тържества. Именно при семейните празници – сюннет, годех и сватба рибанци успяват да възпроизведат своите традиции, характерни за помашките общности в региона, но и да се открийт чрез тях от другите села, за-

² Има се предвид Представителният списък на елементите на нематериалното културно наследство; национална система „Живи човешки съкровища“; Регистър на добрите практики за опазване на нематериалното културно наследство и пр. https://bulgariaich.com/?act=content&rec=15&sql_which=6

³ https://www.grao.bg/tna/t41nm-15-03-2024_2.txt

щото тук това наследство не само е запазено, но и изглежда изключително актуално. Особено чрез извършването на сватбените ритуали най-ясно се търси връзката с традиционните практики от миналото. От всички съседни мюсюлмански села в района на Родопите, само в Рибново по време на сватбата младоженката е облечена в костюм – реплика на традиционна сватбена носия, лицето ѝ се покрива с бял крем и пайети във формата на флорална украса, а на главата се слага *прекрив*, подобен на невестинското забраждане със сребърни *тельове*, спускани около лицето на помашките булки, преди този ритуал да бъде забранен през социалистическия период.

В исторически контекст съхраняването на религията, а и на традиционната култура и мироглед на българите мюсюлмани, е проблематично още с включването им в пределите на българската национална държава. Възприемането им като неизменна част от българската етническа общност насърчава политическите елити през различните периоди към перманентни опити за промяна на тяхната мюсюлманска идентичност чрез различни кампании, свързвани с насилствено покръстване (т. нар. Кръстилка 1912–1913 г.) или явна подкрепа на организации като Дружба „Родина“ и нейните дейности по „избистряне на националното им съзнание“ (30-те и 40-те години на XX в.) По време на комунистическия режим помашките общности са подложени на редица забрани и рестрикции, като основната им цел е не само да се модернизира техния бит и да се повиши тяхното образователно и културно равнище, но и изцяло да се заличи тяхната традиционна култура и ислямско вероизповедание (Груев, Калъонски, 2008; Груев, 2006; Иванова, 2002). Политиката през този период е открито асимилаторска и включва насилствена смяна на турско-арабските имена с български, забрана за празнуване на характерните за общността семейни и календарни празници, контрол върху посещението на джамии, ограничаване на изповядването на исляма и налагане на „нова социалистическа празничност“. В резултат на всички тези мерки, известни в пропагандата тогава и в научната литература като „възродителен процес“, дори и в малките изолирани населени места се прекъсват вековни традиции, свързани не само с празниците на общността, но и с нейния мироглед и ценностна система. Опитите за хомогенизиране и създаване на единна социалистическа нация не успяват заради насилствения си характер и репресиите, които хората трябва да изтърпят, но спомагат за развитието на устойчива

травматична памет и недоверие към официалните институции, които за в бъдеще ще влияят върху оформянето на техните стратегии за принадлежност и осмисляне на културното си наследство.

Непосредствено след настъпилите политически промени и започналия преход към демокрация възможността за свободно изразяване на културни специфики и идентичност се възстановява, но процесът на отпадане на различни традиционни елементи от празничността и облеклото вече е оставил своя отпечатък върху помашките общности в различните райони на страната. По какъв начин и как да се възстанови не само традицията, но и идентификационните маркери, се оказва колкото индивидуален, толкова и избор на колектива. Това предполага проявата на палитра от идентичности, която учените историци и етнологзи регистрират при извършването на различни теренни проучвания от началото на 90-те години на XX в. и в редица публикации се опитват да обяснят този процес (Георгиева, 1998; Brunnbauer, 1999, р. 35–50; Груев, 2008). Те забелязват както признаци на възприемане на турска идентичност (т.нар турчеене), най-вече заради завръщането и активно изповядване на исляма (предимно в Западните Родопи), така и случаи на доброволно приемане на християнството (в района на Кърджали и Неделино).⁴ Развиването на различни идентификационни стратегии и подчертаването на определени маркери пред други, според Брунбауер, показва идентичност, чувствителна към контекста и определяна от социални, културни, политически процеси и индивидуални решения. Подобна множествена или контекстуална идентичност е ясна индикация, че българите мюсюлмани изпитват трудности да се приспособят към своето особено междинно състояние да бъдат българи по произход и мюсюлмани по вяра (Желязкова, 2022, р. 818–824). Всъщност Антонина Желязкова споменава дори за „отнета“ идентичност, визирайки бруталните политики на комунистическата партия от близкото минало спрямо всички мюсюлмански общности. Отнемането явно е причината да се катализира обратен процес на изграждане и легитимно представяне на собствена визия при оформянето на принадлежност било чрез религия, култура или чрез етничност.

Самите представители на общността се противопоставят срещу наложените им „отвън“ или спуснати „отгоре“ идентификационни маркери и определения именно чрез представянето на

⁴ С тази дейност се занимава отец Боян Саръев и неговата фондация „Св. Йоан Предтеча“ – бел. а.

различни и противоположни идентичности. Дори са склонни да възприемат квазиисторически интерпретации, които да ги отграничат като самостоятелна самобитна и културна общност чрез развиването на идеята за помашки етнос или вяра в своя предосмански произход (Георгиева, 1998; Иванова, 2014). В своето основополагащо изследване на помашките идентичности от края на 90-те години на XX в. Цветана Георгиева заключава, че помашките общности са подложени на различни влияния и натиск, които предизвикват напрежения от разнообразен порядък и дестабилизируют стария предмодерен модел на идентичност, както на индивида, така и на цялата група (Георгиева, 1998, с. 286–308). В ход е търсенето на престижна идентичност и индикациите са, че този процес ще приключи само когато се създадат условия на макро- и микрониво помашките общности да се почувстват уверени и спокойни в правото си на собствено културно, религиозно и етническо съществуване и самоопределение.

Сравнително успешното осъществяване на политическия преход в страната към демокрация и членството в Европейския съюз през новото хилядолетие са факторите, които нормализират вътрешната динамика на помашките общности. Декларирането на принадлежност става въпрос на личен избор, светоусещане, а и както е при хората от Рибново и чрез общностен консенсус. Включването им в европейските трудови пазари, предимствата на трудова мобилност и свободно предприемачество успокоява икономическото напрежение и позволява постепенно „отваряне“ към света чрез запознаване и възприемане на нови културни модели. Българите мюсюлмани оценяват предимствата на националното гражданство и произход без това непременно да е свързано с натиск върху тяхната религия и мюсюлманска идентичност. Допирът до западните европейски общества и техният етнически и културен плурализъм им дава усещането, че могат да хармонизират своите идентификационни стратегии без непрекъснато да се избира един доминиращ маркер между етничност, религия, майчин език и пр. Същевременно в различните мултикултурни колективи регионалните и културни специфики като традиции, фолклор, празничност и облекло започват да се открояват и следователно да се оценяват от техните носители като важни и определящи. Така за рибанци тяхната съществуваща локална култура се оказва не само органичната връзка с културното и историческо наследство на тях-

ното драматично минало и предци, но и мощен легитимиращ фактор за общността в съвременността, който им придава стойност и чувство за самоценност.

Със старта на политическите промени от края на XX в. жителите на с. Рибново са едни от първите, които непосредствено възстановяват традиционните елементи не само в празничното си, но и в ежедневноното си облекло. Масово жените, в зависимост от възраст и статус, носят шалвари, фереджета и различно по вид забраждане. Разбира се, материите са фабрични, цветовете са крещящи, а ежедневноното фередже на омъжените жени твърде много напомня на дочените манти, носени през социалистическия период, но наличието на традиционно по форма облекло още тогава, е най-видимият белег и индикатор за силата на традицията (Георгиева, 1994, с. 143–145). В селото започват да се организират както общоселските празници по обрязване на мюсюлманските момчета – т.нар. сюннети, така и сватбените ритуали с традиционното „лепене“ на младоженката. И двата обичая са подложени на стриктни забрани от комунистическия режим и след началото на 70-те години не се изпълняват публично поради заплахата от налагане на санкции. Завръщането към традиционното облекло и празничност се дължи и на факта, че селото е религиозно хомогенно, няма постоянно живеещи християни и това е оценено от местните като една от главните причини за естественото възстановяване на тяхната култура в близък до познатия от миналото вид, без да изпитват неудобство или чувство на назадничавост и изостаналост, в каквито преди са обвинявани от режима.⁵

Наистина в първите десетилетия на прехода в България връщането към традицията при някои от помашките общности е етикетирано като форма на консерватизъм и затвореност, нещо, което не носи стойност в бързо променящото се българско общество по пътя към неговата трансформация според новите демократични стандарти и модели.⁶ Географски, пространствено и символно

⁵ Това сподели с мен Хайрие Бабишка, всепризната майсторка на „лепените гелини“ в селото през юли 2010 г. Днес лепенето се извършва от приятелки и близки на младоженката. Това е знак, че наследството е било предадено успешно на следващото поколение. – бел. а.

⁶ При първото ми посещение на Рибново през 2010 г. с екип от преподаватели и студенти от специалност „Етнология“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ жените, с които най-често разговаряхме, особено по-младите, винаги ни питаха как изглеждат в нашите очи техните шарени шалвари и

Рибново сякаш съзнателно поддържа своята дистанцираност от процесите на промяна, но това е само на пръв поглед. Оставени най-после на мира от властта и насилствено налаганите им политики на идентичност, рибанци интуитивно насочват усилията си към два важни елемента от начина си на живот, които да ги съхранят като колектив. От една страна, това е заздравяване на социалните връзки вътре в общността. Възстановява се религиозният живот, усвояват се нови стопански модели, за да се противодейства на икономическата криза и повсеместната постоянна емиграция към чужбина, която би променила съществуващия патриархален семеен модел и пр. От друга страна, те се превръщат в културни агенти на собственото си наследство и възобновяват своята празничност според традицията, която насилствено им е била забранена. За Фатме Мюхтар-Мей културното агентство е закономерен процес, позволяващ свободата да оформяш своята култура и идентичност в зависимост от личните и колективни предпочитания и нужди (Muhtar-May, 2014, p. 4–9). Авторката е израснала в с. Вълкосел, общ. Сатовча и като дете е усетила последиците от т. нар. „възродителен процес“ върху своята общност и насилствено прекъснатата културна традиция. Тя защитава тезата, че наследството на българите мюсюлмани е фрагментирано и исторически разпокъсано. Днес различните помашки общности не само имат правото да конструират своето наследство наново и дори му предадат нова семантика, но трябва и да го възприемат като възможност за собствена (не държавно определяна и контролирана) интеракция с миналото, а оттам и безпроблемното и успешно (нетравматично) приемане на своята помашка култура и идентичност. Възстановяването на традиционната помашка сватба от рибанци е посочена като един от процесите на успешно „производство“ на наследство. Така не само се съживява уникална традиция, която е била типична за всички помашки общности, но вече не се изпълнява, а и представя Рибново (следователно и българите мюсюлмани) като носител на културен феномен, част от културното богатство не само на България, но и в световен мащаб (Muhtar-May, 2014, p. 25–26). Всъщност, признаването и популяризирането му като уникална и самобитна традиция и нейното поставяне на културната карта на България идва първо отвън, извън общността. Всяка година с настъпването на зимата селото открива брачния сезон на традиционните

забрадки. През 2023 г. почти всички гости, които посещават селото, желаят да си закупят шалвари или носия. – бел. а.

сватби. Сватбата е събитие, което рефлектира върху цялата общност, заради характерната брачна ендогамия в селото и наличието на големи родове. И в съвременността се запазва моделът на роднинска взаимопомощ при подготовката и провеждането на сватбата във всеки един етап от излагането на чеиза, през посрещане и обгрижване на гостите. Музиката, която се поръчва, се изпълнява на площада на селото и всеки, който желае, може да присъства, дори и да не е персонално поканен от младоженците и техните семейства. Това прави рибанските сватби многолюдни, публични, пищни визуално и материално. Акцентът в тях се явява лепенето на гелината, което се прави на втория ден от сватбата, в къщата на момичето. В присъствието на най-близките, предимно жени, лицето на булката се намазва с дебел слой крем „Здраве“ и върху него в строга последователност започват да се лепят различни лъскави орнаменти и пайети.⁷ Покриването на лицето на младоженката с разноцветни елементи е мюсюлманска, не коранична традиция, свързана с идеята за трансформацията, която преживява младата жена по време на брачната церемония и визуализира получаването на нов статус след брака. Скриването на истинското лице на булката с тази своеобразна маска позволява успешно преминаване на този важен ритуал на преход в жизнения цикъл на всеки индивид (Карамихова, 1993; Кюркчиева, 2004). Според Веселка Тончева и нейния сравнителен анализ на ритуала, там, където все още днес е регистриран сред различните помашки общности, основната идея на тази инициация е символното умиране и преминаване през отвъдното и завръщането отново, но в ново социално състояние – на омъжена жена и бъдеща майка (Тончева, 2012). Цветната маска и лъскавите *тельове* (сребристи нишки, заместени днес от коледни гирлянди), спуснати около нея символизират булото, зад което се извършва промяната, защото нито околните трябва да виждат истинското лице на гелината, нито тя да има възможност да вижда, какво става около нея. След ритуала на лепене очите трябва да останат затворени, движенията ѝ са силно ограничени, а в ръцете си държи огледало. Функцията на огледалото е двузначна, обяснява се, че или с него гелината си помага, за да вижда какво става около нея или то служи да отразява всичко лошо, за да не бъде урочасана.

⁷ Според възрастни информатори преди навлизането на употребата на крем „Здраве“, лицето се е мажело с разбит жълтък и захар, поради не винаги наличието на лутурки (т.е. пайети), са се използвали станиоли и разноцветни хартийки от бонбоните карамел Му. – бел. а.

В прагматичен и съвременен контекст е и обяснението за целия ритуал на лепенето, разноцветните бляскави пайети трябва да отразят лошите и завистливи погледи и мисли, които могат да развалят щастието на младите. Изведена от бащината си къща и подкрепяна от съпруга си и своята майка, младата невеста извървява пеша разстоянието до новия си дом, придружена от музикален съпровод, роднини, близки и гости. В къщата на младоженеца, почти в малките часове на нощта, украсата се сваля и чак след това се извършва от имама религиозен брак – *никях*.⁸

Това накратко е целият сватбен комплекс, чрез който рибанци се отличават от съседните населени места, където младоженката, независимо от религиозната си принадлежност, сключва брак в наложилата се вече класическа бяла рокля. Отразяването на Рибново и представянето на неговите съхранени и до ден днешен традиции се заражда постепенно и е предимно медийно – чрез репортажи в сутрешни блокове и предавания до документални филми на различните национални телевизии и локални онлайн канали. „Шарената приказка“ на рибанци става популярна и разпознаваема, показвайки „екзотичната“ и непозната страна на част от мюсюлманите в България.⁹ Нарастването на влиянието на социалните мрежи и бързото споделяне на информация допълнително спомагат за разпространението на нови и непознати аспекти от техните традиции и интересът към тях прехвърля предела на националните граници. Това съвпада и с повсеместното развитие на културния туризъм и зараждащите се местни политики за съхраняване и опазване на културно-историческото наследство. Фокусът към Рибново като място на жива и активна традиция действа позитивно върху всички сфери в социалния, културния и икономически живот на общността¹⁰. След десет години от последното ми посещение в селото промяната е видима – чезиът е по-богат, сватбите все по-многолюдни, а украсата по лицето и носията на булката все по-

⁸ В Рибново ми споменаха, че рядко се извършва граждански ритуал от младоженците. При раждането на дете, то се припознава от бащата при оформянето на акта за раждане. – бел. а.

⁹ В кавички е заглавието на документален филм на Антон Хекимян, журналист от БТВ. Това е един от първите документални филми, които представят на широка аудитория рибанските сватбени традиции.

¹⁰ Селото се превръща в атрактивна и търсена туристическа дестинация не само в сезона на сватбите. Близостта му до други популярни курорти като Банско и Огняново, провокира много от почиващите там да го посетят, за да си създадат собствени впечатления от хората и населеното място. – бел. а.

пищни. Наблюдава се и изменение при изпълнението на различните обреди в сватбения ритуал – едни са отпаднали за сметка на други. Например вече не се изпълнява характерния за региона сватбен песенен фолклор по време на лепенето или извеждането на булката от бащиния ѝ дом¹¹. Същевременно се прави опит да се включват други нови елементи като т.нар. „турска“ къна, ритуал заимстван от сватбените обичаи в съвременна Турция, изпълняван на площада на селото и наблюдаван през февруари 2023 г. или наетата целодневна „музика“ с изпълнител на живо или с уредба и диджей¹². И двата елемента са ориентирани предимно за забавление на събралите се на площада гости и жители на селото. Наблюдава се и желание да се възобновят и различни позабравени или отпаднали елементи, с цел да се възстановят или акцентират автентични практики от миналото, като например традиционните дарове (жив овен, който се дарява на булката), които се разменят между младоженците и техните семейства. При някои годежът и сватбата са близо (в рамките на една две седмици) или един след друг, обединени с ритуала „връщане на баници“ и пр.

Без съмнение става ясно, че се представя едно активно действащо, но и припознато наследство, което се реконструира с оглед на приспособяване на традиционните сватбени обичаи към съвременното виждане на местните хора за актуалност, естетика и забавление. Според Мишел Ротенбърг наследството е едновременно

¹¹ При извеждането на гелината преди най-често се е изпълнявала песента „Прощавай майко, прощавай...“. Отпадането на пеенето ми беше обяснено по два начина. Единият беше, че в Корана е записано, че жената не трябва високо да си произнася гласа. (Ф. Р., ж. ок. 55 г., зап.юни 2023 г.); в друг разговор ми беше обяснено, че младите не знаят и не харесват тези тъжни песни. – бел. а.

¹² Т. нар. „турска“ къна представляваше визуално пищен изнесен ритуал в центъра на селото, с факелно шествие, танци с дайрета, изпълнявани от булката и нейните приятелки, и символично поставяне на къна в центъра на дланта на младоженката. Тя е облечена в атлазена рокля и тиара на главата, а в ритуала се включва и младоженецът, като двойката изиграва пред всички първия си брачен танц под звуците на романтична балада. Целият спектакъл продължава не повече от час и се изпълнява на първия ден от двата сватбени дни. След това, в домашни условия, в дома на гелината се прави и традиционното ѝ кьносване, при което се кьносоват всички пръсти и на двете ѝ ръце. Според информатори, това представление рибанки са го видели от с. Лъжница и са решили да го представят и в Рибново. Самите лъжничани са го привнесли от Турция, защото имат роднини там и поддържат много тесни връзки. До този момент, по мои проучвания, този ритуал беше изпълнен три пъти през сватбения сезон. Дали ще успее да се наложи като задължителна част от сватбения цикъл предстои да се разбере. – бел. а.

и репрезентация, и социална практика, знание и емоция, политика и въображаемо (Ротенберг, 2013). Празниците за рибанци са част от техните традиции и култура, но същевременно са и ключови за взаимодействието между поколенията и поддържане на общностната кохезия. При представянето на наследството пред широка публика акцентът трябва да се поставя не само върху начина на неговото репрезентиране, но и върху ролята на неговите носители и изпълнители, които го възприемат като ресурс да хармонизират колективните си ценности и норми и да организират съвременния си социален ритъм и нагласи. За по-старото поколение напълно е ясно, че да се продължи една традиция младите членове на общността трябва не само да са възпитани с нея, но и да я припознаят и осмислят като своя собствена културна ценност. Затова и най-честото обяснение на въпроса защо се прави това, си оставаше: „на младите така им харесва“ или „младите искат това“. Участието и на „младите“ и на „старите“ показва не само договарянето на консенсус около изпълняването на всеки елемент от сватбените ритуали, но и подпомага изграждането на споделеност около важните за цялата общност маркери на колективна идентичност. Осмислената и адаптирана по тази начин традиция на шарените сватби и писани гелини съгласува поколенческите различия и успешно предоговоря наследството между поколенията. В културен план това позволява на Рибново да търси възможност да представя пред все по-широка публика (национална и международна) специфичните образци от своето съхранено наследство и така да генерира важен символен капитал не само за себе си като населено място, но и за цялата помашка общност в България. Поддържаният благодарение на училището и учителския колектив състав за представяне на местни традиции и фолклор вече има няколко участия и награди в национални събори и прегледи на народното творчество. Към момента се търси институционална подкрепа ритуалът „лепене на гелина“ да кандидатства и да се впише в представителната листа на елементи от нематериалното културно наследство на ЮНЕСКО. По световния телевизионен канал Viasat History през м. май 2024 г. се излъчи документален филм на известната проф. Бетани Хюз, в който са включени рибанските писани гелини и обичаи¹³. Благодарение на съвременните информационни канали и онлайн медии почти целият сватбен ритуал може да се наблюдава на живо или

¹³ Екип на предаването гостува в селото през лятото на 2023 г., за да заснеме материал за поредицата „Съкровища с Бетани Хюз“. – бел. а.

да се правят директни включвания от празненствата в селото. Рибново е вече желана туристическа дестинация и е включено в различни маршрути за културен туризъм. Това са само една част от дейностите, които правят селото и неговите традиции разпознаваеми, популярни и стимулират изброените ритуали да търсят по-скоро представителност, отколкото автентичност. Наблюдава се и друга тенденция – все повече културни агенти от помашките общности в различни населени места, предимно чрез възстановки, представят и заснемат техните сватбени ритуали, такива, каквито са се изпълнявали в миналото (напр. в популярния канал youtube могат да се открият материали за такива фолклорни възстановки от селата Брезница и Беслен).

В социален план съхраненото наследство позволява на селото да запази своята жизнеспособност и да неутрализира негативните съвременни тенденции на обезлюдяване, демографска стагнация и еднопосочна трудова миграция, характерни за всички региони на България, отдалечени от големите областни центрове. Селото е пълно с живот, училището се разширява и модернизира, инфраструктурата се подобрява, действат малки бизнеси и фирми и чрез предоставяните услуги се подобрява качеството на живот на местните хора. Възходът на нематериалното локално културно наследство действа благоприятно и овластява общността, като ѝ предоставя инструменти за успешно постигане на собствените си интереси и желания, обвързани с политики за устойчиво развитие на селските региони и опазване не само на културния пейзаж, но и на природната среда. В заключение може да се каже, че колкото и парадоксално да звучи, традицията прави рибанци модерни и в това твърдение няма противоречие, а закономерност.

Библиография:

Brunnbayer, U. (1999). Diverging (Hi-)Stories: The Contested Identity of the Bulgarian Pomaks. *Ethnologia Balkanica*, 3, 35–50

Muyhtar-May, F. (2014). *Identity, Nationalism, and Cultural Heritage under Siege. Five Narratives of Pomak Heritage – from Forced Renaming to Weddings.* Leiden.

Бокова, И. (2022). Културните наследства между познание, съпреживяване и местно развитие. – *Културни ресурси, валоризиране на наследства и местно развитие.* София, ИЕФЕМ-БАН, 7–42. [Bokova, Irena 2022. *Kulturnite nasledstva mezhdu poznaniye, s"prezhivayavane i mestno razvitiye.* – *Kulturni resursi, valorizirane na nasledstva i mestno razvitiye.* Sofiya, IYEFEM-BAN, 7–42.]

Велев, В. (2013). *Политики за опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство.* София, Академично издателство „За буквите“.

[Velev, Vasil 2013. Politiki za opazvane i populyarizirane na nematerialното kulturno nasledstvo. S., Akademichno izdatelstvo „Za bukvite“].

Ганева-Райчева, В; Бокова И; Ненов, Н. (2021). *Местни общности, културни наследства и музеи.* София., ИЕФЕМ-БАН [Ganeva-Raycheva Valentina; Bokova Irena; Nenov, Nikolay 2021. Mestni obshchnosti, kulturni nasledstva i muzei. Sofya., IYEFEM-BAN]

Георгиева, Цв. (1998). Помаци – българи мюсюлмани. *Общности и идентичност в България.* Съст. А. Кръстева, София, Петекстон [Georgiyeva, Tsvetana 1998. Pomatsi – balgari myusyulmani: Obshchnosti i identichnost v Balgariya. Sast. A. Krasteva, Sofiya, Petekston]

Георгиева, Цв. (1994). Съжителството като система във всекидневния живот на християните и мюсюлманите в България. *Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България,* С. 136–154 [Georgiyeva, Tsvetana 1994. Sazhitelstvoto kato sistema vav vsekidnevniya zhivot na khristiyanite i myusyulmanite v Balgariya. Vrazki na s"vmestimost i nes"vmestimost mezhdru khristiyani i myusyulmani v Balgariya, Sofia. 136 – 154]

Груев, М. (2008). Българомюсюлманските (помашки) идентичности – опит за типологизация. *Етнически и културни пространства на Балканите. Съвременност – етнологически дискурси.* Част 2. Сборник в чест на проф. Цветана Георгиева. С., 335–354. УИ Св. Климент Охридски. [Gruev, Mikhail 2008 B"lgaromyusyulmanskite (pomashki) identichnosti – opit za tipologizatsiya. Etnicheski i kulturni prostranstva na Balkanite. Savremennost – yetnolozhki diskursi. Chast 2. Sbornik v chest na prof. Tsvetana Georgiyeva. S., 335–354. UI Sv. Kliment Okhridski.]

Груев, М., Калъонски, А. (2008). *Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим.* София, Сиела. [Gruev, Michail, Kalionski, Aleksey 2008. Vazroditelniyat protses. Myusyulmanskite obshchnosti i komunisticheskiyat rezhim. Sofiya, Siyela.]

Дебрюне, Н. (2019). *Социализация на културното наследство. Аспекти на теорията и практиката.* София, изд. За буквите. [Debryune, Nina 2019. Sotsializatsiya na kulturnoto nasledstvo. Aspekti na teoriyata i praktikata. Sofiya, izd. Za bukvite]

Желязкова, А. (2022). *Глас в пустиня. Юбилеен сборник. История, Спешна антропология и публицистика.* София, ИК Гутенберг [Zhelyazkova, Antotina 2022. Glas v pustinya. Yubileyen sbornik. Istoriya, Speshna antropologiya i publitsistika. Sofiya, IK Gutenberg]

Иванова, Е. (2002). *Отхвърляните „приобщени“ или процеса наречен „възродителен“ 1912–1989 г.* София [Ivanova, Eyevgeniya 2002 Otkhvarlyanite „priobshcheni“ ili protsesa narechen „vazroditelen“ 1912–1989 g. Sofiya]

Иванова, Е. (2014). *Ислямизирани Балкани. Динамика на разказите.* София, Нов български университет [Ivanova, Evgeniya 2014 Islyamizirani Balkani. Dinamika na razkazite. S., Nov balgarski universitet]

Кабakov, И. съст. (2020). *Законодателство и професионално развитие в областта на културното наследство. Историческа реконструкция и актуално състояние в република България.* София, УИ „Св. Климент Охридски“ [Kabakov, Ivan sast. 2020. Zakonodatelstvo i profesionalno razvitiye v oblastta na kulturnoto nasledstvo. Istoricheska rekonstruktsiya i aktualno s"stoyaniye v republika Balgariya. S., UI „Sv. Kliment Okhridski“]

Карамикхова, М. (1993). Писаната булка от Галата. *Българска етнография*, кн. 3, 150 – 153 [Karamikhova, Margarita 1993 Pisanata bulka ot Galata. Balgarska etnografiya, kn. 3, 150 – 153]

Колева-Звънчарова, М. (2021). *Непознатото наследство. Валидиране на знания и умения в областта на културното наследство*. София, изд. „Св. Климент Охридски“ [Koleva- Zvancharova, Milena 2021. Nepoznatoto nasledstvo. Validirane na znaniya i umeniya v oblastta na kulturnoto nasledstvo. Sofya., izd. „Sv. Kliment Okhridski“]

Кюркчиева, И. (2004). *Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско. Преход към модерност*. София, IMIR [Kyurkchiyeva, Iva 2004 Svetat na balgarite myusyulmani ot Tetevensko. Prekhod kam modernost. Sofiya, IMIR]

Назърска, Ж. (2014). *Културно-историческо наследство на етническите и религиозните малцинства в България: опазване, съхраняване и социализация*. София, изд. За буквите. [Nazarska, Zhorzheta 2014. Kulturno-istoricheskoto nasledstvo na etnicheskite i religioznite maltsinstva v Balgariya: opazvane, sakhranyavane i sotsializatsiya. Sofya., izd. Za bukвите].

Ротенбърг, М. (2013). Деинституционализация на наследството. *Семинар_Бг*, брой 8 [Rotenberg Mishel 2013. Deinstitutstionalizatsiya na nasledstvoto. Seminar_Bg, broy 8]. Web. 04.11.2024. <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy8/550-deinstitutstionalizatsiyata-na-nasledstvoto.html>.

Сантова, М. (2014). *Да уловиш неуловимото. Нематериално културно наследство*. София., АИ „проф. Марин Дринов“ [Santova, Mila 2014 Da ulovish neulovimoto. Nematerialno kulturno nasledstvo. Sofiya., AI „prof. Marin Drinov“]

Страхилов, И. (2022). Наследство в преход / наследство на прехода ? Предприемачество и нематериално културно наследство в постсоциалистическа България. *Anthropology. Journal for Sociocultural Anthropology*. 9(1): 32–67. [Strakhilov, Ivo 2022. Nasledstvo v prekhod / nasledstvo na prekhoda? Predpriemachestvo i nematerialno kulturno nasledstvo v postsotsialisticheska B"lgariya. Anthropology. Journal for Sociocultural Anthropology. 9(1): 32–67]

Тончева, В. (2012). *Булките с „маска“*. [Toncheva Veselka 2012. Bulkite s „maska“]. Web. 04.11.2024. <https://infomreja.bg/bulkite-s-maska-4685.html>.